

Živilė Nedzinskaitė

ODĖS KOMPOZICIJOS BŪDAI IR JŲ KAITA
XVII–XVIII AMŽIAUS LDK JĖZUITŲ
POETIKOS IR RETORIKOS PASKAITOSE.
II. ŠLOVINAMŲJŲ ODŽIŲ YPATYBĖS

Anotacija. Antrame ciklo, skirto odžių specifikos analizei, straipsnyje¹ išsamiai aptariama viena iš trijų rūšių – šlovinamosios odės. LDK jėzuitų kolegijų dėstytojai jas laikė svarbiausiomis ir jų komponavimui per paskaitas skyrė ypač daug dėmesio. Rankraštiniuose XVII–XVIII a. poetikos ir retorikos konspektuose pateikiama daugybė šios rūšies odžių kūrimo galimybių. Pagrindinės iš jų analizuojamos šiame straipsnyje. Taip pat akcentuojami tik LDK kolegijų dėstytojų nurodomi odžių kompozicijos būdai, dažniausiai iliustruojami žymiausio LDK poeto Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus poezijos pavyzdžiais, atskleidžiama teorinio ir praktinio odės žanro įvaldymo svarba ugdant mokinių kūrybinius gebėjimus ir literatūrinį skonį.

Raktažodžiai: literatūra – istorija ir kritika; odė (literatūra); lietuvių literatūra; lietuvių literatūra (lenkų); lietuvių literatūra (lotynų).

XVII–XVIII a. LDK jėzuitų kolegijų dėstytojai per poetikos ir retorikos paskaitas išsamiai analizavo baroko epochoje išpopuliarėjusius smulkiuosius literatūros žanrus. Didžiausias dėmesys buvo kreipiamas į epigramą² ir lyriką. Kaip ir epigramos, lyrika, arba odės, klasifikuota

¹ Pirmasis straipsnis: Živilė Nedzinskaitė, „Odės kompozicijos būdai ir jų kaita XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų poetikos ir retorikos paskaitose. I. Teoriniai odės šaltiniai ir teisminių odžių specifika“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 29, 2010, p. 101–120.

² Žr. Živilė Nedzinskaitė, „Epigramos dėstymo modelis XVII–XVIII amžiaus LDK jėzuitų kolegijose“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 26, 2008, p. 213–240.

pagal retorikos mokslo taisykles. Buvo skiriamos trys pagrindinės odžių rūšys: šlovinamosios (*odae encomiasticae*), etinės (*odae ethicae*) ir teisminės, arba kaltinamosios (*odae iudiciales*). Šio straipsnio tikslas – aptarti šlovinamųjų odžių specifiką, jų komponavimo būdus, svarbą ugdant poetinius mokinių gebėjimus ir reikšmę XVII–XVIII a. lotyniškosios literatūros procesams. Straipsnio medžiaga tapo XVII–XVIII a. LDK jėzuitų kolegijose (Vilniaus, Kauno, Kražių, Naugarduko, Nesvyžiaus, Gardino, Slanimo, Pinsko) dėstyčių poetikos ir retorikos pasakaitų konspektai, saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Šių rankraščių medžiaga analizuodami atskiras su literatūros procesais susijusias temas rėmėsi nemažai mokslininkų³, tačiau išsamiai straipsnio temos problematika aptarta nebuvo.

LDK jėzuitų kolegijų profesoriai, dėstydami lyrikos teoriją ir odžių klasifikaciją, pirmiausia aptardavo iš iškilmingų kalbų pagal retorinį jų skirstymą (*genus demonstrativum seu exornativum*) kilusias šlovinamąsias odes (*odae encomiasticae*) ir jų rašymo būdus. 1734 m. Kražių kolegijoje skaityto poetikos kurso autorius pateikė tokį šių odžių apibrėžimą: „Šlovinamoji [odė] yra tokia, kuri aptaria giriamus

³ Eglė Patiejūnienė, *Brevitas ornata: Mažosios literatūros formos XVI–XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998; Marcelinas Ročka, „Apie Sarbievijaus poetiką“, in: *Senosios lietuvių literatūros baruose*, sudarė Jonas Zinkus, Vilnius, 1971, p. 15–62; idem, „Vilniškė Sarbievijaus poetikos dalis“, in: *Literatūra*, 25(3), 1983, p. 54–64; Algirdas Šidlauskas, *Istorija Vilniaus universitete XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1989; Eugenija Ulčinaitė, „Sarbiewski w retorykach XVII–XVIII w. na Litwie. Sprawa imitacji“, in: *Prace historyczno literackie*, Nr 17: *Oświecenie: Kultura – Myśl*, pod redakcją Juliana Platta, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1995, p. 189–201; eadem, *Teoria retoryczna w Polsce i na Litwie w XVIII wieku. Próba rekonstrukcji schematu retorycznego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984; Elwira Buszewicz, *Sarmacki Horacy i jego liryka: imitacja – gatunek – styl*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2006; Irena Kadulka, *Ze studiów nad dramatem jezuickim wczesnego Oświecenia (1746–1765)*, Wrocław i. inn.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1974; Jacub Niedźwiedz, *Nieśmiertelne teatru sławy. Teoria i praktyka twórczości panegirycznej na Litwie w XVII–XVIII w.*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003; Kazimierz Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów: Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007.

įvykius ir asmenis“⁴. Poetikos ir retorikos disciplinų dėstytojai yra nurodę daugybę skirtingų šlovinamųjų odžių rašymo būdų (jų skaičius svyruoja nuo 6 iki 27). Kiekvienas iš jų iliustruojamas geriausių Antikos ir to meto poetų lyrikos pavyzdžiais, o gausiausiai cituojamas ir kaip sektinas pavyzdys dažniausiai nurodomas žymiausias LDK poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640).

XVII–XVIII a. LDK poetikos ir retorikos paskaitų konspektuose išskirti keli pagrindiniai šlovinamųjų odžių komponavimo būdai (*descriptio, similitudines, allusio, interrogatio, fictio*), kurie ir bus išsamiau aptariami.

DESCRIPTIO

Vienas iš populiariausių šlovinamosios odės komponavimo būdų yra *descriptio* – aprašymas. Sarbievijaus veikale *Characteres lyrici*, kuris buvo žinomas LDK kolegijų dėstytojams, jis nurodytas kaip viena iš daugelio lyrinės invencijos puošmenų, skirtų malonių dalykų aprašymui⁵. Mokyklinių poetikų ir retorikų autoriai *descriptio* traktavo kiek kitaip – kaip vieną iš galimų odės komponavimo būdų. Jie aiškino, kad šlovinamosios odės pradžia galėtų būti susijusi su giriamo dalyko aprašymu⁶. Kaip tobuli tokių odžių pavyzdžiai pateikti keli Sarbievijaus eilėraščiai (*Lyric*. I, 1; II, 12, 15⁷; I, 2⁸; I, 1, 15⁹; I, 1¹⁰). Kai kurie retorikos dėstytojai labiau išplėtojo *descriptio* sąvoką, manydami,

⁴ VUB F 3–938, p. 80: „Encomiasticum. Quod laudas res et personas pertractat“.

⁵ Mathias Casimirus Sarbievius, *Poetica: Praecepta poetica. De perfecta poesi = Poetika: Poezijos mokslas. Apie tobulą poeziją*, t. 1, parengė, papildė, pratarinę parąšė ir rodykles sudarė Ona Daukšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 64: „Solent autem versari descriptiones lyricae circa amoena obiecta.“

⁶ VUB F 3–1395, p. 93, VUB F 3–2054, p. 126, VUB F 3–2183, p. 35: „Ab ipsa re descriptione, quod laudatur.“

⁷ VUB F 3–1395, p. 93.

⁸ VUB F 3–2054, p. 126.

⁹ VUB F 3–2183, p. 35.

¹⁰ VUB F 3–2199, p. 56.

kad odę galima pradėti nuo konkrečių aplinkybių – laiko, vietos ar įvykio nusakymo¹¹. Ne viename paskaitų konspekte kaip geriausias tokiu būdu sukurtos odės pavyzdys cituojama Sarbievijaus eilėraščiui popiežiui Urbonui VIII pradžia, vaizduojanti tolstančią karo sumaištį (*tumultus*):

*Iam minae saevi cecidere belli,
Iam profanatis male pulsa terris
Et Salus, et Pax niveis revisit
Oppida bigis..*

*Iam Fides, et Fas, et amoena praeter
Faustitas laeto volat arva curru;
Iam fluunt passim pretiosa largis
Saecula rivis.*

(*Lyric. I, 1, 1–8*)

(Štai žiaurių karų jau grėsmė nutolo, / Išguita kadais jau Gerovė grįžta, / Jau miestus Taika, pasikinkius baltus / Žirgus, aplankė. // Sąžinė, Dora ir puikioji Laimė / Vežimu puošniu per laukus jau skrieja, / Upėmis srauniom jau brangaus metalo / Amžius atplūsta.)¹²

Urbono VIII išrinkimas popiežiumi 1623 m. sutapo su grėsmingos turkų kariuomenės pasitraukimu iš Vengrijos. Sarbievijus susieja šiuos du įvykius laikydamas turkų pasitraukimą iš Europos naujai išrinkto popiežiaus nuopelnu. Poetas teigia, kad naujas popiežius sugrąžins į žemę tolimus Saturno laikus – aukso amžių, kai žemėje nebuvo karų ir nesutarimų. „Aukso amžius“ tampa svarbiausiu Sarbievijaus odės pasakojimo motyvu, kuris turi akivaizdžių sąsajų ir su Ovidijaus *Metamorfozėse* aprašytu vienu iš pirmųjų bei laimingiausių žmonijos gyvavimo laikotarpių, ir su Vergilijaus *Eneidoje* pateiktu karaliaus Euandro pasakojimu apie Saturno laikus:

¹¹ VUB F 3–938, p. 87: „Ab aliqua circumstantia vel temporis, vel loci, vel eventus alicuius.“

¹² Lietuviškas vertimas iš: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lenties žaidimai*, Vilnius: Baltos lankos, 1995. Vertė Rita Katinaitė.

*Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo
Sponte sua, sine lege fidem rectumque colebant.*
(Ovidius, *Metamorphoses*, I, 89–90)

(Aukso amžius pradžioj buvo leistas, kurs be baudėjo / Gerbė šventai, be įstatymo, pats teisingumą ir tiesą.)¹³

*Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo,
Arma Iovis fugiens et regnis exul adeptis*
(Vergilius, *Aeneis*, VIII, 319–320)

(Pirmas iš aukšto Olimpo Saturnas atėjo į žemę, / Bėgdamas nuo sūnaus, kurs jį nuo sosto nustūmė.)

*Aurea quae perhibent illo sub rege fuere
Saecula: sic placida populos in pace regebat.*
(Vergilius, *Aeneis*, VIII, 324–325)

(Jo viešpatavimo metai, kaip sako, buvo iš tikro / Aukso amžius: taikoj gyveno jo valdomi žmonės.)¹⁴

Tad odę popiežiui Urbonui VIII būtų galima vadinti Ovidijaus ir Vergilijaus aprašyto aukso amžiaus variacija ar interpretacija. Abu Antikos poetai pabrėžė, kad aukso amžiuje nebūta karų. Sarbievijaus odės pradžia taip pat skirta taikos pašlovinimui: pasitraukus žiaurių karų grėsmei (*minae saevi belli*) į žemę sugrįžta Taika (*Pax*). Personifikuotą Taiką poetas sieja su saulės dievu Apolonu. Ji, kaip ir dievas, aplanko žemę po tamsios nakties važiuodama baltų žirgų traukiamu vežimu (*niveis bigis*). Kartu su Taika į žemę sugrįžta ir visos karų išvytos dorybės: Gerovė (*Salus*), Sąžinė (*Fides*), Dora (*Fas*), Laimė (*Faustitas*). Detalai aprašoma taikaus būvio situacija: pasibaigus karui ir sugrįžus taikai linksniau teka upeliukai, laukų nedegina saulė ir jie augina gausų derlių, padidėja gyvulių bandos, kaimiečiai švenčia

¹³ Lietuviškas vertimas iš: Ovidijus, *Metamorfozės*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1990.

¹⁴ Lietuviškas vertimas iš: Vergilijus, *Eneida*, iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1989.

šventes. Detalumas šioje odėje labai svarbus, nes jis ir sukuria poetinį vaizdą, tobulai įprasmina *descriptio* principu sukurtą siužetą. Akivaizdu, kad tokia odės pradžia puikiai tiko ne tik popiežiaus, bet ir kokio kito žymaus asmens ar karvedžio pašlovinimui, kuriems panegirinius kūrinius skirdavo ir žymūs poetai, ir jėzuitų kolegijų auklėtiniai.

SIMILITUDINES

Kitas šlovinamųjų odžių komponavimo būdas – *similitudines* – panašybės. Jį, kaip vieną iš lyrinės invencijos puošmenų, taip pat paminėjo Sarbievijus veikale *Characteres lyrici*. Jis aiškino, kad nors panašybių dažnai pasitaiko elegijose ir epigramose, tačiau labiausiai jos mėgstamos lyrinė poetų¹⁵. Mokyklinių poetikų ir retorikų autoriai panašybes (*similitudines*) įvardijo kaip vieną iš šlovinamosios odės komponavimo būdų. Jie nurodė, kad visa odė galėtų būti sudaryta panašybių principu ir pateikė ne vieną Sarbievijaus odę kaip sektingą pavyzdį (*Lyric*. II, 22, 28, III, 14, 29, IV, 4)¹⁶. Vis dėlto dauguma retorikos profesorių pripažino, kad labiausiai *similitudines* tinką odės pradžioje, „kai nuo panašybių pradėdamas odę poetas sujungia pasakojimą su išsamiu medžiagos išdėstymu“¹⁷. Ne vienas dėstytojas kaip tobulą iš panašybių sukomponuotos odės pavyzdį citavo Sarbievijaus odę (*Lyric*. III, 24), skirtą Naugarduko kaštelionui Jonui Rudaminai (1581–1646) mūšyje žuvus jo broliui Jurgiui:

*Qualis trisulci fulminis impetus,
Quem Daedaleis feta vaporibus,
Pinguemve pabulata terram
Per medias rapit ira nubes,*

¹⁵ Mathias Casimirus Sarbievijus, *op. cit.*, p. 61: „Quae [similitudines] etsi sint communes elegiis, epigrammatis, videntur tamen a lyricis poetis magis usurpatae.“

¹⁶ VUB F 3–1395, p. 93: „A basi similitudine.“

¹⁷ VUB F 3–2277, p. 97: „Per similitudinem cum scilicet Poeta initium odae a similitudine incipiens subiungit apodosim pro exigentia materiae.“

*Fastidios cum semel excidit
Immurmurantum carcere nubium,
Per regna ventorum, per auras,
Et dubias Aquilone silvas
(Lyric. III, 24, 1–8)*

(Kaip žaibas kartais tarp debesų juodų / Kirčiu trišakiu skelia dangaus skliautus / Ir virš tingios derlingos žemės / Jo įnirtinga liepsna sublyksi, // Tarytum būtų laisvėn ištrūkęs jis, / Palikęs būstą murmančių debesų, / Per vėjams atviras platybes, / Per Akvilono išgriautą mišką.)¹⁸

Jurgis Rudamina žuvo 1621 m. mūšyje su turkais prie Chotino. Sarbievijus karį lygina su žaibo blyksniu, skaisčia liepsna nušviečiančiu juodą dangų. Tad odės pradžia – penki pirmieji posmai – yra skirta vaizdingam žaibo aprašymui. Žaibas perskrieja laukus, kalnus, tarpeklius, gąsdina žmones ir savo kelyje naikina visa, kas pasitaiko. Tik 20-oje eilėraščio eilutėje pagaliau prasideda tikrasis odės, giriančios Jurgio Rudaminos narsą mūšyje ir aiškinančios jo mirties aplinkybes, pasakojimas. Jis prie odės įžangos, pradėtos palyginamuoju žodžiu *qualis* (kaip), prijungiamas atliepiamuoju žodžiu *talis* (taip):

*Talis superbis irruit hostibus,
Mortis decoro pulvere sordidus,
Et per Musurmannos honestam
Explicuit Rudomina pugnam.
(Lyric. III, 24, 21–24)*

(Taip priešus puola Rudamina narsus, / Mirties garbingom dulkėm nuklotas, jis / Gretas pralaužė musulmonų / Ir įnirtingą pradėjo mūšį.)

Poetas teigia, kad kaip nesulaikomas žaibas perskrodžia tamsų dangų, taip narsus Rudamina įsiveržia į musulmonų gretas sėdamas aplink mirtį. Jo kovos įkarščio negali sustabdyti net gausios barbarų kohortos. Tačiau narsa negali apsaugoti nuo mirties. Rudamina, kaip ir garsieji Antikos didvyriai, garbingai padeda galvą mūšyje ir tuo nusipelno amžinos Garbės (*Gloria*) ir amžinojo gyvenimo.

¹⁸ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Eugenija Ulčinaité.

Kitas galimas odės komponavimo būdas, pasitelkiant panašybes, – kokio nors pasakojimo prišliejimas prie atskirų panašybių dalių¹⁹. Kaip galimas tokio pobūdžio odės komponavimo pavyzdys nurodoma Sarbievijaus odė Publijui Memijui, kurioje teigiama, kad trumpą žmogaus gyvenimą reikia pratęsti gerais darbais:

*Quae tegit canas modo bruma valles,
Sole vicinos iaculante montes
Detegit rursum. Tibi cum nivosae
Bruma senectae*

*In caput seris cecidit pruinis,
Decidet numquam. Cita fugit aestas,
Fugit autumnus, fugient propinqui
Tempora veris.*

(*Lyric. II, 2, 1–8*)

(Sniegas, kurs antai laukuose boluoja, / Saulė kai pakils virš kalnų aukštųjų, / Vėl ištirps, o tau, kai ateis senatvės / Laikas ledinis, // Galvą nubarstys sidabrinis šerkšnas, / Ir nebeišnyks ši danga jau niekad. / Vasaros, rudens ir pavasarinės / Pralekia dienos.)²⁰

Iš pacituoto fragmento aiškėja, kad pagrindinė kūrinio mintis – kiekvienas sulauks senatvės – įkomponuota į palyginimų grandinę, gaubiančią ją it žiedas. Odė pradedama palyginimu apie sniegą ir žmogaus senatvę. Gamtoje kartojasi amžinasis metų kaitos ciklas, kurį poetas išreiškia pasitelkdamas sniego metaforą. Natūralu, kad sniegas, žiemą dengęs visą žemę, atėjus pavasariui ištirpsta. Vėliau jis ir vėl ją užklos. Kitaip yra žmogaus gyvenime: kai jo plaukuose atsiranda baltos gijos, tas šerkšnas jau niekad neišnyksta. Sarbievijus ir šalčiausią metų laiką, ir žmogaus senatvę vadina tuo pačiu žodžiu *bruma* (šerkšnas arba žiema). Gamtos ciklo kaitą atspindi panašybių periodo pabaigos žodžiai „vėl ištirps“ (*detegit rursum*). Žmogaus gyvenimas negali pratęsti iš naujo, todėl ši mintis sustiprinama atliepiamąja fraze „niekad

¹⁹ VUB F 3–2484, p. 170: „Ut ad singulas partes similitudinis fiat applicatio.“

²⁰ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Eugenija Ulčinaitė.

nepasitrauks“ (*decidet nunquam*). Išsakius pagrindinį odės motyvą, vėl pateikiamos panašybės ir palyginimai: kaip greitai pralekia vasara, ruduo, pavasaris, taip greitai prabėga ir žmogaus gyvenimas.

ALLUSIO

Šlovinamosios odės kompozicijos pagrindą gali sudaryti aliuzija – *allusio*, t. y. užuomina, susijusi su giriamu dalyku ar asmeniu²¹. Kaip tokių odžių pavyzdžiai paskaitų konspektuose nurodomos kelios Sarbievijaus odės (*Lyric.* I, 3, II, 1, III, 2 I, IV, 9²²; I, 3²³), tačiau dažniausiai cituojama poeto odė, šlovinanti popiežiaus Urbono VIII nuopelnus:

*Urbane, regum maxime, maxime
Urbane vatum, Pegaseus tibi
Temo volaturusque late
Regna super populosque currus*

*Iam dudum apud me est. Eripe te solo;
Obliviosis eripe nubibus
Nomenque laudesque. O Deorum
Concilio patrioque quondam*

Promisse caelo!
(*Lyric.* I, 3, 1–9)

(Valdove didis, Urbonai, Urbonai, / Didysis dainiau! Aš jau seniai esu / Pegasą vežiman pakinkęs, / Kad virš tautų ir valstybių skrietum. / Tad atsiplėški, kilki nuo žemės jau, / Išplėški vardą iš užmaršties miglų, / Išplėški šlovę! Pažadėtas / Dangui tėvynės, dievų rateliui / Esi seniai jau.)²⁴

Odės aliuzija susijusi su dviem popiežiaus Urbono VIII veiklos sritimis, kurios išskirtos ir įvardytos pirmose kūrinio eilutėse. Viena iš jų siejama su valdžia. Popiežius vadinamas „didžiausiu iš karalių“

²¹ VUB F 3–1395, p. 93: „Per allusionem rei seu personae, quae laudatur“.

²² VUB F 3–1395, p. 93.

²³ VUB F 3–2199, p. 56.

²⁴ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Rita Katinaitė.

(*maxime regum*), nes jis yra visų tautų bei jų valdovų ganytojas, tiesioginis tarpininkas tarp žemiškojo ir anapusinio gyvenimo, valdovas, pažymėtas dieviškumo ženklu, jam lenkiasi ir paklūsta visi, laikantys savo rankose pasaulietinės valdžios simbolius. Kita veiklos sritis, būdinga tik šiam popiežiui, – išskirtinis jo domėjimasis literatūra, ypač poezija. Atskleidamas šį popiežiaus talentą Sarbievijus pasitelkė jau nuo Antikos laikų gyvuojantį dainiaus-pranašo įvaizdį. *Vates* – taip buvo tituluojamas ir Homeras (*vates Maeonius*), ir lyrikė Sapfo (*vates Lesbia*), ir romėnų poetas Horacijus. Sarbievijus popiežių vadina „didžiausiu iš pranašų“ (*maxime vatum*), tuo pabrėždamas jo ne tik kaip poeto, bet ir kaip Kristaus vietininko žemėje svarbą. Būtent šios dvi veiklos sritys – dieviškąją valią žemėje vykdančio bažnyčios vadovo pareigos ir poeto pašaukimas – išplėtos cituotoje Sarbievijaus odėje.

INTERROGATIO

Šlovinamosios odės galėjo būti sukomponuotos pasitelkiant klausimą – *interrogatio*. Tuo atveju kūrinio pagrindą sudarydavo arba autoriaus užduodamas klausimas apie asmenį, kurį jis ketina pašlovinti savo kūrinyje²⁵, arba asmens, kurį kūrinio autorius taip pat giria, klausinėjimas apie jo nuopelnus²⁶, arba tiesiog sušukimais išreiškiamas susižavėjimas giriamo asmens darbais²⁷. Kaip klausimų ir sušukimų pagrindu parašytas kūrinys dažnai pateikiama Sarbievijaus odė imperatoriui Ferdinandui II:

*Quae regna, vel quae dissociabili
Secreta tellus aequore, quae domus
Eurique et Arctoi Bootae
Caesarei sonitum triumpho*

²⁵ VUB F 3–1395, p. 93: „Per interrogationem, nempe ubi interrogat, cuinam ipse quem laudatur, Sarbievius, lib. II, 1, 13.“

²⁶ VUB F 3–2482, p. 169: „Potest oda tractari per interrogationem de laude personae, quam laudas“.

²⁷ VUB F 3–2482, p. 169: „[...] vel per exclamationem.“

*Nescivit? O, qua rumor eburneis
Gentesque urbes praevebitur rotis
Audite Caesar, te superbae
Herculeas superasse laudes*

Flevere Thebae.

(*Lyric. II, 1, 1–9*)

(Kokios karalystės, kokia žemė, / atkirsta neįveikiamų vandenų, kokie / Euro ir šiaurinio Bojoto namai / negirdėjo Cezario triumfo garso? // O, klausykitės, kur garsas dramblio kaulo / vežimu apskrieja per tautas ir miestus, / Cezari, išdidieji Tėbai rauda, / nes tu pranokai Herkulio šlovę.)²⁸

Nežinomas poetikos profesorius komentuodamas šią odę nurodo, kad po pradžioje užduoto klausimo, išreikšto pasikartojančiais klausiamaisiais įvardžiais *quae* (kokie), vėliau kūrinio autorius išsako karaliui skirtus pagyrimus (*Et hic narrat Laudes*). Tik po to jis atsako į savo paties pradžioje užduotą klausimą ir palaiapsniui išvardija valdovui nebūdingas savybes ir poelgius, kurie prie pasakojimo prijungiami neiginiu „ne tas“ (*non ille*). Į pradžioje iškeltą klausimą Sarbievijus atsako paskutiniuose odės posmuose, pagyrimus karaliui sustiprindamas, jo galią ir nuopelnus pabrėždamas beveik kiekvienoje eilutėje pasikartojančiu įvardžiu *te* (tave).

*Te belluosi littora Bospori,
Multoque canum frigore Caspium:
Tē Cydnus, et levis Scamandri,
Te refūgi pavet unda Xanthi.*
(*Lyric. II, 1, 49–52*)

(Tavęs bijo grėsmingo Bosforo krantai, / Ir sena Kaspija, sukaustyta šalčio: / Tavęs bijo Kidno upė ir lengva banga Skamandro, / Tavęs bijo ir banga srūvančio Ksanto.)

²⁸ Čia ir toliau, jei nenurodyta kitaip, pažodinis vertimas straipsnio autorės.

Beveik visų tyrinėtų mokyklinių poetikų ir retorikų autoriai pabrėžia, kad vis dėlto svarbiausias ir populiariausias būdas komponuoti šlovinamąsias odes yra *fictio* – įvairios poetinės išmonės. Išskirtinį dėmesį išmonėms skyrė ir Sarbievijus veikale *Characteres lyrici*. Jis teigė, kad šlovinamosioms odėms rašyti labiausiai tinka visi netiesioginiai būdai (*reliqui omnes obliqui*), ypač jeigu odėje vartojamos deramos išmonės (*fictiones*)²⁹. Jėzuitų kolegijų dėstytojai pateikė daug odžių komponavimo *fictio* pagrindu galimybių ir pažymėjo, kad poetinių išmonių kūrimo būdus galima rasti Homero, Vergilijaus, Ovidijaus, Klaudiano ir kitų poetų kūrinuose. Vis dėlto jie perspėjo, kad poetinės išmonės tinką ne kiekvienam poetiniam kūrinui, nes daug epigramų ir odžių yra rašomos be išmonės³⁰. Naudojant išmones odėse, kaip ir kituose poezijos kūriniuose, reikią poetinio talento ir kūrėjo patirties bei brandos. Dauguma profesorių kaip vieną geriausių *fictio* pavyzdžių nurodė Sarbievijaus odę apie žemiškos būties atsisakymą (*e rebus humanis excessus*):

*Humana linquo: tollite praepetem
Nubesque ventique. Ut mihi devii
Montes resedere! Ut volanti
Regna procul populosque vastus*

Subegit aer!
(*Lyric*. II, 5, 1–5)

(Apleidžiu būtį žemišką. Neškite / Mane sparnuotą, vėjai ir debesys! / Kokie žemi kalnai nutolę! / Aukštas dangus man po kojom kloja // Tautas, valstybes.)³¹

Poetinę išmonę šioje odėje atspindi Sarbievijaus pasitelktas poeto-paukščio arba skrydžio motyvas, populiarius visoje Baroko lite-

²⁹ Maciej Kazimierz Sarbiewski, *op. cit.*, p. 54.

³⁰ VUB F 3–1358, p. 137–138, VUB F 3–1376, p. 243–244: „Nota hic fictionem non omni operi poetico omnino convenire, nam multa epigrammata, odae scribuntur sine fictione“.

³¹ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Rita Katinaitė.

ratūroje³². Poetas tarsi įsivaizduoja save skrendantį virš žemės ir iš aukštai matantį nuo jo tolstančius kalnus, miestus, tautas, valstybes. Sarbievijaus naudojamas skrydžio motyvas reiškia ne tik simbolinį persikėlimą mintimis į kitus, realiai neegzistuojančius pasaulius. Tai ir dvasios polėkis, išsivadavimas iš to, kas žemiška, mirtinga ir laikina. Poetas Sarbievijaus kūryboje dažnai vadinamas „dangaus skrajūnu“ (*viator aurarum*), sparnuotu dainiumi (*praepes vates*).

Tą pačią Sarbievijaus odę (*Lyric*. II, 5) poetikų ir retorikų autoriai citavo kalbėdami apie poetinį įkvėpimą arba poetinę ekstazę (*enthusiasmus*): „Įkvėpimas dažniausiai pasireiškia odėse ir yra tinkamas išmonėse, kaip antai Sarbievijaus II knygos 5 odėje“³³ arba „Įkvėpimas dažniausiai vartojamas odėse ir jose dera, jei atitinka įgimtus sugebėjimus, kaip rodo Tėvo Sarbievijaus II knygos 5 odė“³⁴.

Mokyklose buvo pabrėžiamas įkvėpimo ir poetinės išmonės tapatumas³⁵, kuris akivaizdus Sarbievijaus odėje, giriančioje popiežiaus Urbono VIII poeziją:

*Quis temperatae flumine copiae
Siticulosus influit auribus
Facundus amnis, et sequacis
Agmine luxuriatur undae?*

*Rursumne torvum cantibus Aeacum
Delenit Orpheus?
(Lyric. I, 22, 1–6)*

³² Eugenija Ulčinaite, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 335–336; *Helicon sarmacki. Wątki i tematy polskiej poezji barokowej*, wybór tekstów i komentarze Andrzej Vincenz, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1989, p. LXXXIX–XCI.

³³ VUB F 3–1358, p. 188: „Enthusiasmus plerumque in odis usurpatur et est elegans in fictione sic Sarbievii lib. 2do, oda 5“.

³⁴ VUB F 3–1376, p. 276: „Enthusiasmus plerumque in odis usurpatur, et est elegans si maturo ingenio proferatur, sic Pater[!] Sarbievii lib. 2, oda 5“.

³⁵ VUB F 3–1376, p. 244: „Affinis est fictioni Enthusiasmus“.

(Iš kur tas srautas žodžių suderintų, / Ta saldžiabalsė upė atiteka, / Iš kur tos sraunios bangos plūsta, / Trokštančius jų paklausyt gaivina? // Nejau Eaką rūstų vėl palenkė / Orfėjo giesmės?)³⁶

Popiežiaus poezija odėje lyginama su sraunia upe, kurios bangos atgaivina ištroškusias gražių ir prasmingų žodžių sielas. Susižavėjimui reikšti Sarbievijus pasitelkia pasakojimą apie tai, jog net kalnai ir uolos leisdavęsi šokti, išgirdę mitinio dainiaus Orfėjo giesmes. Anot poeto, popiežiaus Urbono VIII poezija stebina dar labiau. Ji teka tarsi galinga ir nesulaikoma upės srovė, kurios šniokštimo nuščiuvę klausosi Tesalijos, Hemo kalnai ir pats Parnasas, o garsiausias graikų dainius Pindaras su džiaugsmu nusileidžia tokiam varžovui. Taip entuziastingai, pasak dėstytojų, poetas džiaugiasi krikščioniško poeto šlove, pralenkusia pagoniškųjų poetų talentą.

Daugelio retorikų autoriai pabrėžė, kad subtiliausiai šlovinamosios odės kuriamos pasitelkiant išmonę (*Elegantissimus omnium modus per fictionem*), ypač tada, kai poetas vaizduojasi esąs apimtas ekstazės, įkvėpimo ir tarsi skrendąs³⁷; kai sukuria kokį nors pramanytą pasakojimą ar sapną³⁸; kai įsivaizduoja, kad jis iš aukštai mato tai, ką apdainuoja³⁹. Jėzuitų kolegijų profesoriai pastebėjo, kad skrydžio motyvas į Sarbievijaus kūrybą yra atkeliavęs iš Horacijaus poezijos. Kaip tokio teiginio patvirtinimą jie pateikia abiejų poetų eilėraščius. Horacijaus odės lyrinis herojus tarsi virsta gulbe ir išskrenda į kitus pasaulius:

*Non usitata nec tenui ferar
Pennas biformis per liquidum aethera
Vates, neque in terris morabor
Longius invidiaque maior*

Urbes relinquam.

(Horatius, *Carmina*, II, 20, 1–5)

³⁶ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Rita Katinaitė.

³⁷ VUB F 3–647, p. 60: „Cum fingitur a Poeta extasis, raptus seu volatus“.

³⁸ VUB F 3–647, p. 60: „Per fictionem dum nimirum Poeta fingit aliquam fabulam aut somnium“.

³⁹ VUB F 3–2054, p. 127: „Fingat se Poeta in sublimi incipitur ea intueri, quae loquitur, Sarb. lib. I, 12, Lib. II, 5.“

(Aš dainius – gulbė lėksiu per eterį / Sparnais galingais, nepamėgintais dar, – / Pasaulyje ilgiau negaišiu / Ir, pavydumą oriai pamynęs, // Miestus apleisiu.)⁴⁰

Sarbievijus atsiliepia į Horacijaus išsakytą norą pavirtus paukščių palikti šį pasaulį ir į savo odę įkomponuoja Horacijaus frazę. Horacijaus eilėraštyje skrydis yra tarsi poeto šlovės ir nemirtingumo metafora, o Sarbievijaus kūrinyje vaizduojamas sparnuotas dainius reiškia poeto dvasios polėkį, išsivadavimą iš žemiškų rūpesčių:

*Non solus olim praepes Horatius
Ibit biformis per liquidum aethera
Vates,olorinisve late
Cantibus, Aeolioue terras*

Temnet volatu.

(*Lytic. I, 10, 1–8*)

(Ne vien sparnuotas dainius Horacijus / Giedra padange irsis pavidalą / Pakeitęs ir apleidęs žemę – / Gulbės giesme ar Eolo šuoru / Skrajos.)⁴¹

Veikale *Characteres lyrici* Sarbievijus, kalbėdamas apie antrą tarpinės invencijos būdą, teigė, jog jis esti dvejopas ir ypač tinka perteikti lyriniam įkvėpimui (*duplex, plurimum ad enthusiasmum lyricum accommodatus*). Pirmasis yra toks, kai poetas dedasi kurias ne savo valia, o tarytum Apolono įkvėpimo genamas ar kažin kokio dieviško šėlo apsėstas, todėl neprisiskiria giesmės autorystės⁴². Panašias, tik dar labiau detalizuotas įvairias *fictio* atmainas nurodė ir jėzuitų kolegijų dėstytojai⁴³. Tarp jų dažniausiai minimos kelios.

Viena populiariausių *fictio* atmainų yra ta, kai poetas sakosi dainuojąs ir pagyrimus išsakąs ne pats, bet paskatintas Apolono ar

⁴⁰ Lietuviškas vertimas iš: Horacijus, *Lyrika*, iš lotynų kalbos vertė Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1977.

⁴¹ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Rita Katinaitė.

⁴² Maciej Kazimierz Sarbiewski, *op. cit.*, p. 52–53: „Cum poeta simulat se non sua sponte, sed quasi Apollinis spiritu agitatum vel quopiam furore divino correptum canere, ideoque sibi non imputat carmen“.

⁴³ Pinsko jėzuitų kolegijoje 1691 m. skaityto retorikos kurso autorius nurodo net 19 šlovinamųjų odžių rašymo būdų: VUB F 3–2482, p. 167–173.

Mūzų⁴⁴. Retorikos kursų autoriai yra nurodę daugybę skirtingų Sarbievijaus odžių kaip tokios poetinės fikcijos pavyzdžių (*Lyric.* II, 26, III, 1⁴⁵; I, 5, IV, 1 5⁴⁶; I, 3⁴⁷). Šiose odėse poetas kalba ne savo vardu, bet dažniausiai remiasi Mūzų (*dixere Musae*) ir Kamenuų ištarme (*Camenae Pindaricis cecinere plectris*). Charakteringa tokio pobūdžio odės, šlovinančios popiežių Urboną VIII, pradžia. Joje poetas pareiškia pats neapdainuosiąs popiežiaus pergalių, nes tai padaryti apsiėmusi Mūza:

*Nuper recepta bella super Tyro,
Pugnasque serum ludere distuli,
Urbane: nunc iurata lenem
Increpuit tibi Musa buxum.*
(*Lyric.* I, 5, 1–4)

(Karų prieš Tirą, pergales nesenos, / Kovų su serais neapdainuosiu aš: / Jau papūtė ištikima tau, / Urbonai, Mūza lumzdelį švelnų.)⁴⁸

Kita *fictio* atmaina – kai poetas sakosi esąs apimtas kokio nors dieviško šėlo arba dvasios skatinamas išsakyti kam nors pagyrimus⁴⁹. Poetikos ir retorikos dėstytojams labiausiai tinkantis iliustruoti tokio pobūdžio odę atrodė Sarbievijaus kūrinys, šlovinantis kardinolą Pranciškų Barberinį (Francesco Barberini, 1597–1679):

⁴⁴ VUB F 3–2277, p. 97; VUB F 3–2183, p. 35; VUB F 3–1395, p. 93.

⁴⁵ VUB F 3–2277, p. 97.

⁴⁶ VUB F 3–2183, p. 35.

⁴⁷ VUB F 3–1395, p. 93.

⁴⁸ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Rita Katinaitė.

⁴⁹ VUB F 3–2482, p. 167: „Cum dicit Poeta se quopiam divino furore corripit seu spirito impelli ad laudes canendas alicuius, ut Sarbievij lib. 3, 11 ad Barberinum“; VUB F 3–1376, p. 302: „Cum Poeta fingit se incerto aliquo Divino spiritu impelli ad laudes alicuius canendas: Hic modus observatus est ex celebri poeta patre Sarbiewski, qui libro 3 odae 11 laudes Francisci Barberini per hunc modum tractat“; VUB F 3–938, p. 87, VUB F 3–1392, p. 101: „quando Poeta pingit se quoddam entheo seu spiritu impelli ad aliquid lyrice decantandum vel praesagiendum vel laudes alicuius divulgandas. Ita P. Sar. De laudibus Francisci Barberini Cardinalis libro 3tio oda 11.“

*Quis me citatus pectoris impetus
Denso sedentem propulit aere,
Currusque nimborum morari, et
Per medias equitare nubes
(Lyric. III, 11, 1–4)*

(Iš kur tas dvasios polėkis, nešantis / Mane į tirštą miglą įsupęs, kad / Aš vėtrų žirgus sustabdyčiau, / Greitai per debesis kad nuskriečiau.)⁵⁰

Poetas teigia, kad ne pats nori pagirti kardinolo nuopelnus, bet yra skatinamas neaiškaus dvasios polėkio, kuris atplėšia jį nuo žemės ir iškelia aukštyn į erdvę. Dangaus skliaute, šalia garsiausių žvaigždynų poetas ieško vietos įrašyti ir kardinolo vardui.

Fictio yra ir tuomet, kai poetas ne pats apdainuoja giriama asmens nuopelnus, bet perleidžia tai personifikuotai mitinei būtybei *Gandui* (*Fama*), mūzoms arba Apolonui⁵¹. Pavyzdys, iliustruojantis tokį odės kompozicijos būdą, yra Sarbievijaus eilėraštis, šlovinantis Lenkijos ir Švedijos karalaitį Vladislavą:

*Carminum Praeses cytharaeque, Clio,
Dic, ubi molli resupina somno
Feta rumorum cubet eruditus
Fama sub antris.
(Lyric. III, 10, 1–4)*

(Sergstinti giesmes ir kitarą Klio, / Pasakyk man, kur nuo kalbų apsunkęs / Gandas oloje išdabintoj guli, / Įveiktas miego.)⁵²

⁵⁰ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Rita Katinaitė.

⁵¹ VUB F 3–2482, p. 169: „Cum Poeta invitat famam ad laudes alicuique canendas sive Apollino eidemque totam materiam laudum suggerit. Exemplum habes apud Sarbievium lib. 3 oda 10“; VUB F 3–1376, p. 302: „Cum Poeta invitat aut famam, aut musas, aut Apollinem ad canendas alicuius laudes. Sic Pater Sarbiewski lib. 3, oda 10.“

⁵² Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Rita Katinaitė.

Norėdamas pašlovinti karalaitę Vladislavą, poetas kreipiasi į vieną iš Mūzų prašydamas, kad ji parodytų, kur yra Gandas (*Fama*). Mat jis ir turįs paskelbti apie karalaičio triumfą (*claros triumphos*). Toliau poetas vardija karalaičio nuopelnus, kuriuos apsakys pažadintas iš miego Gandas.

Fictio gali būti išreiškiama per kreipinį į aprašomą dalyką ar asmenį, kurie yra šlovinami⁵³. Retorikų autoriai sutartinai kaip pavyzdį nurodo popiežių Urboną VIII ir jo nuopelnus šlovinančią Sarbėvijaus odę, kuri jau cituota šiame darbe⁵⁴. Kiti dėstytojai pabrėžė, kad *allocutio* (kreipimasis) gali būti vartojamas išskirtinai sveikinamojo pobūdžio odei komponuoti. Tuomet poetas išreiškia pagarbą giriamam asmeniui naudodamas tokią odės pradžios kompozicijos schemą: pradžioje jis šloviną garbę ir pavaizduoja ją pasitelkdamas įvairias menines priemones⁵⁵. Sveikinamosios odės pavyzdys yra Sarbėvijaus odė, skirta Pranciškui Barberiniui, parašyta popiežiui Urbonui VIII paskyrus jį kardinolu. Ji sukomponuota iš aprašymų apie garbę (*honor*), kurie atskleidžia ir kardinolo savybes bei nuopelnus:

*Te clara divum progenies, Honor,
Marsae canemus carmine tibiae
Te meta votorum et laboris
Dulce lucrum volucrisque vitae*

Formosa merces.
(*Lyric*, III, 14, 1–5)

⁵³ VUB F 3–2199, p. 56: „Per allocutionem rei talis est Sarbėvii lib. I, ode 3“; VUB F 3–2277, p. 97, VUB F 3–938, p. 87: „Per allocutionem personae quae laudat talis est apud Sarbėvium lib. I, 3“; VUB F 3–2183, p. 35, VUB F 3–2054, p. 127, VUB F 3–1392, p. 100: „Etiam potest inchoari per allocutionem personae aut rei, quae laudatur ita Sarbėvius 3 lib. 1mo oda 16. Item lib. 1, oda 3.“

⁵⁴ Žr. 23 išnašą.

⁵⁵ VUB F 3–2199, p. 56: „Tum in expositione laudes honorem oblatum et explicet a variis adjunctis et effectis. Ut Sarb. in laudem Barberini Lib. 3, oda 14.“

(Tave, Honorai⁵⁶, dievų garsusis palikuoni, / Apdainuosime marsų fleitos dai-
na, / Tave maldų ir vargų malonus siekiny, / Greitai praeinančio gyvenimo //
Gražus atlygi.)

Odės pasakojimą taip pat galėtų sudaryti poeto įsivaizdavimas, kad jis stato kokiam nors herojui kolonas, triumfo arkas ar piramides, kuriuose įrašomi pagyrimai herojui⁵⁷. Kražiuose skaityto retorikos kurso autorius kaip pavyzdį nurodo Sarbievijaus odę Baltazarui Moretui (Balthasar Moretus, 1574–1641), Antverpeno spaustuvininkui, išleidusiam tris Sarbievijaus lyrikos rinkinius:

*Musas amantis Gloria Belgii,
Et Lipsianae sidus adoreae,
Morete, non tibi pudendo
Ad citharam veniente saxo*

*Grandem virenti Scaldis in aggere
Pono columnam, quam neque turbidus
Auster, neque emotus refuso
Subruat Oceanus profundo
(Lyric. III, 31, 1–8)*

(O šlove Mūzas mylinčios Belgijos, / Šviesioji žvaigžde, Lipsijaus pažiba, / Moretai, tau ant žalio Skaldies / Kranto statau aš koloną aukštą, // Citra sušaukęs akmenis ir uolas. / Nei įsišėlęs Austras jos neįveiks, / Nei Okeanas, iš pat dugno / Versdamas vandenį, nenuplaus jos.)⁵⁸

Nors ir netiesiogiai, bet šią Sarbievijaus odę galėtume laikyti Horacijaus eilėraščio Melpomeni (*Carm.* III, 30) perifrāze. Horacijus sakosi pasistatęs sau paminklą, tvirtesnę už varį ir aukštesnę

⁵⁶ Honoras – romėnų garbės dievas.

⁵⁷ VUB F 3–647, p. 62: „Quando Poeta fingit ponere alicui heroi columnas, ar-
cus triumphales, pyramides etc. quibus inscribant laudes herois. Talis est apud
Sarb. Lib. 3, od. 31“.

⁵⁸ Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Rita Katinaitė.

už piramides (*exegi monumentum aere perennius / regalique situ pyramidum altius*). Šio paminklo negali sugriauti nei lietus (*imber edax*), nei vėjas (*Aquilo impotens*), net metai ir laikas (*innumerabilis annorum series et fuga temporum*) bejėgiai prieš jo tvirtumą. Poetas bus amžinai minimas, nes pirmasis pritaikė graikų eilėdarą lotynų kalbai (*princeps Aeolium carmen ad Italos deduxisse modos*) ir sukūrė puikią poeziją. Sarbievijus odėje kalba ne apie save, o rašo lyrinę panegiriką garsiam spaustuvininkui, žymaus humanisto Justo Lipsijaus auklėtiniui. Norėdamas jį pagerbti poetas sakosi ant upės kranto statąs aukštą koloną (*grandem columnam*), kurios neįveiks nei įsišėlęs vėjas (*turbidus Auster*), nei audringas vandenynas (*emotus Oceanus*). Poetas pabrėžia, kad šlovc spaustuvininkas užsitarnavo ne valdžia ir turtais, kuriuos greitai aptemdo tamsūs užmaršties šešėliai, bet leisdamas knygas. Todėl tariamai statomoje kolonoje įrašomi amžiną pagarbą ir dėkingumą simbolizuojantys žodžiai: „Tu – žvaigždė, valdovams lygiai miela ir visiems piliečiams“ (*Tu placitum principibus populisque sidus*).

KITI BŪDAI

Paskirų retorikų autoriai kartais nurodo ir kitus, rečiau minimus būdus, tinkamus šlovinamosioms odėms komponuoti. Vienas iš jų – kai odė pradedama tarsi nuo nutrūkusios minties, t. y. nuo jungtuko, kuris susieja anksčiau išsakytą mintį su vėlesne⁵⁹. Remiamasi Sarbievijaus ode, skirta laisvei (*Ad Libertatem*):

*Nam quae revisas limina dulcius
Mavortiarum maxima gentium,
Regina Libertas, Polono
Orbe magis Litavisque campis?
(Lyric. IV, 38, 1–4)*

⁵⁹ VUB F 3–2277, p. 97: „Quando oda incipit quasi ex abrupto hoc est a particula, quae sensum omnino antecedentem nectit consequenti. Huicque artificii est apud Sarbievium lib. 4, oda 38.“

(Nes ar kokiuose didinguose karingų tautų rūmuose / Lankytumeisi mieliau,
karaliene Laisve, / Jei ne Lenkijos žemėje ar / Lietuvos laukuose?)

Panašų šlovinamųjų odžių rašymo būdą nurodo ir 1715 m. Kražių jėzuitų kolegijoje retorikos kursą skaitęs profesorius. Jis taip pat pabrėžia, kad odė galėtų prasidėti nuo nutrūkusios minties, t. y. nuo dalelyčių, kurios pagrindinę mintį paaiškintų ir atskleistų⁶⁰. Šios retorikos autorius nurodė dvi tokio pobūdžio Sarbievijaus odes: jau cituotą IV, 38 ir I, 23, skirtą Levinijui Hielijui ir pavadintą *Patarimas dirbti* (*Laboris commendatio*):

*Nam quae purpureis fumet honoribus
Formoso melior de grege victima,
Quam cui solliciti vomeris aspero
Ussit colla labor iugo?*
(*Lyric*. I, 23, 1–4)

(Nes ar kokia auka iš gražios bandos, / Skirta garbingiems triumfams, smilks
geresnė / Už tą, kuriai sprandą nutrynė / Šiurkštus judančio arklo jungas?)

Abi odes Sarbievijus pradeda jungtuku (*particula*) *nam* (nes). Odės pradžioje suformuluotas retorinis klausimas jau savaime leidžia skaitytojui nuspėti laukiamą atsakymą ir tarsi įveda jį į pačią pasakojimo esmę.

Vienas iš retesnių (*is tamen varius*) šlovinamųjų odžių kompozicijos būdų yra dirbtinis dialogas (*per Dialogismum*)⁶¹. Tokį būdą nurodęs Kražių jėzuitų kolegijos profesorius taip pat neapsieina be Sarbievijaus poezijos pavyzdžio ir pateikia odę, parašytą *Giesmių giesmės* motyvais, kurioje kalbasi Kūdikėlis Jėzus (*Puer*) ir Mergelė Marija (*Virgo*):

PUER
*Virgo sidereis pulchrior ignibus,
Auro fulgidior, lucidior vitro,
Rubro gratior ostro,
Alba candidior rosa.*

⁶⁰ VUB F 3–647, p. 60: „Quando ode inchoat ex abrupto, hoc est a particulis, quae sensum antecedentem supponunt.“

⁶¹ VUB F 3–647, p. 62.

VIRGO

Iesu, purpureo clarior Hespero,

Luna splendidior, sole serenior,

Vernis gratior arvis,

Hiberna nive purior.

(*Lyric. IV, 25, 1–8*)

(KŪDIKĖLIS

O Mergele, žvaigždžių spindesį tu stelbi, / Aukso žibesį ir krištolo šviesą, tu / Baltą rožę užtemdai, / Blanksta purpurą prieš tave.

MERGELĖ

Už mėnulį skaisčiau, Jėzau, žibi, šviesiau / Negu saulė, ryškiau nei vakare žvaigždė, / Lyg pavasaris mielas, / Tyras tarsi žiemos sniegai.)⁶²

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

XVII–XVIII a. rankraštinųjų poetikos ir retorikos paskaitų konspektų analizė rodo, kad LDK jėzuitų kolegijų dėstytojai lyrinei poezijai skyrė daug dėmesio, laikė ją svarbia edukacinio proceso dalimi. Remiantis *poesis lyrica* buvo aiškinama literatūros žanrų genologija, pagrindiniai kūrybos ir imitacijos principai. Iš trijų odės rūšių – šlovinamųjų (*odae encomiasticae*), etinių (*odae ethicae*) ir teisminių (*odae iudiciales*) – išsamiausiai poetikos ar retorikos paskaitose aptartos šlovinamosios odės ir jų komponavimo būdai. Tai iš dalies susiję ir su panegiriniu XVII–XVIII a. lotyniškosios literatūros pobūdžiu.

LDK kolegijose aiškinant šlovinamųjų odžių struktūrą ir įvairiausias jų komponavimo būdus kaip teorines taisykles iliustruojantis poetinis pavyzdys dažniausiai buvo pasitelkiama Sarbievijaus lyrika. Ji cituota lygiagrečiai su garsiausio Antikos poeto ir lyrinės poezijos autoriteto Horacijaus posmais, gerokai dažniau nei kurio kito XVII a. poeto kūriniai. Kolegijų profesoriai lyrinėje Sarbievijaus poezijoje matė daugybę dalykų, galinčių mokyti ir auklėti, formuoti jaunų žmonių literatūrinį skonį ir pažiūras, ugdyti moralines vertybes. Jie

⁶² Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *op. cit.*, vertė Ona Daukšienė.

pateikė Sarbievijaus poezijos pavyzdžius kaip tam tikrą kūrybos etaloną, nepralenkiamą poetinio meistriškumo viršūnę, geriausią poezijos meno mokyklą ir šaltinį, kaip tobulą *ars poetica* kanoną.

Įteikta: 2010-11-15

Priimta: 2010-12-01

Živilė Nedzinskaitė

DIFFERENT METHODS OF COMPOSING THE ODE IN
THE JESUITS' LECTURES ON POETICS AND RHETORIC
IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
OF THE 17TH–18TH CENTURY.
II. SPECIFICS OF THE ENCOMIASTIC ODE

Summary

The second article in the cycle devoted to analysis of the ode genre presents an in-depth discussion of one of the three types of the ode, the encomiastic ode. Instructors in GDL Jesuit colleges considered such odes to be the most important ones and accorded in the lectures a particularly large amount of attention to their composition. The manuscript lecture notes on 17th–18th century poetics and rhetoric kept in the holdings of the Vilnius University Library's Manuscript Department offer many methods of composing this ode type using *descriptio* (description), *similitudo* (similarity), *allusio* (allusion), *interrogatio* (question), *fictio* (fiction) etc. The main of them are analysed in the present article. The emphasis is put on the methods of composing odes, which were offered only by the instructors of GDL colleges and often were illustrated by the examples from Matthias Casimirus Sarbievius, the most acclaimed poet of the 17th century GDL. The article also discusses the significance of the theoretical knowledge and practical command of the ode genre in the development of the pupils' creative and aesthetic skills.